

עידן המועדים

הלכות סוכה, ד' המינים, הושענא רבה

על פי פסקי: השולחן ערוך, רמ"א, משנה ברורה, מן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף שליט"א ועוד

נכתב ונערך על ידי הרב עידן בן-אפרים שליט"א (02-5324067)

בניית הסוכה

א. מצות סוכה – נאמר בתורה (ויקרא כג, חב-מג): "בַּסֻּכּוֹת תֵּשְׁבוּ שְׁבַעַת יָמִים, כָּל הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַסֻּכּוֹת. לְמַעַן יִדְעוּ דַרְתֵּיכֶם, כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם". וסוכות אלו הם ענני כבוד שהקב"ה הקיף בהם את בני ישראל, שיהיה להם צל ומחסה על ראשם שלא יכו עליהם השרב והשמש (ש"ע תרכה, א), וְזָכַר לִכְךָ צִיוּנו הַקַּב"ה לעשות סוכות ממש, כדי שנזכור נוראותיו ונפלאותיו (מ"ב שם, א) – ולכן, בשעה שיושב בסוכה יכוין שציונו הקב"ה לשבת בסוכה זכר לכל הניסים והנפלאות שעשה עימנו ביציאת מצרים, וגם זכר לענני הכבוד (מ"ב שם; מועד לכל חי כ"י, יד).

ב. מיקום הסוכה – ראוי שיעשה את הסוכה במקום המובחר והיפה ביותר שיש לו (אלף המגן על המס"א תרכו, ג), וצריכה להיות כולה תחת כיפת השמים, ולכן צריך להיזהר שלא לעשות הסוכה תחת גג, מרפסת, אילן וכדומה (ש"ע תרכו, א ובאה"ל ד"ה וי"א).

עיקר ההקפדה היא כשיש מרפסת או אילן מעל הסוכה ממש, אבל אם יש אילן או בנין גבוה מצד הסוכה שאינם סוככים על הסוכה כלל, ומחמתם אין החמה מגיעה לסוכה כלל, אף על פי כן הסוכה כשרה, כל שהיא מסוככת כראוי תחת כיפת השמים (באה"ל שם ד"ה תחת האילן; מועד לכל חי כא, ל). – וסוכה שנעשית תחת חבלי כביסה, אפילו אם אין בין חבל לחבל שלושה טפחים (24 ס"מ), הרי היא כשרה, אפילו בשעה שתולים כביסה על החבלים (ס"ט*).

ג. דפנות הסוכה – הסוכה צריכה להעשות משלוש דפנות וסך על גביהן (סוכה ב: ב: א), וראוי שתהיה עשויה מארבע דפנות שלמות ויהיה בה צורת הפתח לנוי (אלף המגן שם, א וע"י רמ"א תרל ב וה). – את הדפנות מותר לעשות מכל דבר (קיר אבן, מחיצות ברזל/פלסטיק וכדו'), אפילו מדבר המקבל טומאה (ש"ע שם, א).

ד. צריך שהדופן תהיה יציבה ולא תתנדנד אפילו מעט ברוח מצויה, ולכן אין להשתמש לדופן בסדינים, בַּרְזֵינֵט וכדומה, מפני שאינם ראויים לעמוד ברוח מצויה. ואפילו אם קושרם היטב בעמודי הסוכה, אין להתיר. ואפילו אם עשה שתי דפנות כהוגן, ורק דופן אחת מסדין או ברזנט, אין להתיר. אך אם עשה שלוש דפנות כהוגן, יכול לעשות את הדופן הרביעית מסדין או ברזנט (ש"ע תרל, י: ב). – ואולם ההקפדה היא רק בגובה עשרה טפחים (שמונים ס"מ, וטוב להדר שיהיה שיעור מטר) שהוא שיעור דופן, ולכן אם יש דופן כשרה בשיעור זה, מותר לעשות את המשך הדופן על ידי סדין או ברזנט.

ה. דפנות סוכה שנעשו על ידי קנים רצופים, ובין קנה לקנה פחות משלושה טפחים (24 ס"מ), הסוכה כשרה (מדין לביד). ולכן, מרפסת

* הבהרה: סתם ציון שבדברינו, הכוונה לעמוד שבספר חזון עובדיה, סוכות. ש"ע=שולחן ערוך. מ"ב=משנה ברורה. בא"ח=בן איש חי.

הסגורה משלושת רוחותיה על ידי מעקה ברזל ואין בין עמוד לחבירו יותר משלושה טפחים, וסיכך עליה כהלכה, כשרה (ע"י ש"ע שסב, ה: ה).

ו. חסכך – הסכך שמסכים בו את הסוכה, צריך שיהיו בו שלושה תנאים: א) גידולו מן הארץ (ולא מממתכת, נייר (סו), זכוכית, ניילון ופלסטיק (סו)). ב) תלוש ולא מחובר לקרקע. ג) דבר שאינו ראוי לקבל טומאה (שלא יהיה מכלים או מיני אוכלים) (ש"ע תרכט, א). – ואין לסכך לכתחילה בדבר שיש בו ריח רע, ולא בדבר שנושרים העלים שבו, שיש לחוש שמתוך כך יאלץ לצאת מן הסוכה (ש"ע שם, יד).

ז. זחירות מגזל – יזהר מאוד שלא יעשה סוכתו מסכך או דפנות גזולים, שחלילה הופך את הסניגור לקטיגור, והיצר הרע משמח את האדם לחשוב שהרויח בכך שלא שילם עליהם ממון, והוא אינו יודע ששמחת היצר הרע היא על כך שהכשילו באיסור גזל (מועד לכל חי כא, ה).

ולכן אסור לקצוץ ענפים מעצים השייכים לרשות ממשלתית או עירונית המקפידה על כך, כל שלא ניתנה לו רשות מפורשת מאת הממונים. ויש אנשים שאינם נזהרים מליטול קרשים העומדים לבנין שלא מדעת בעליהם, להעמיד בהם את הדפנות או את הסכך, ואסור לעשות כן אפילו אם בכוונתם להחזיר אותם לאחר החג, כי על כל פנים הוא משתמש בהם באיסור גזל, כי השואל חפץ שלא מדעת הבעלים נחשב גזלן (ש"ע ח"מ רצב, א), ואסור לברך על סוכה כזאת (באה"ל: נז). וכן יזהר שלא יבנה הסוכה במקום שגורם הפרעה לשכנים או לבני רשות הרבים, ושלא ירעיש בשעות המנוחה המקובלות.

ח. אופן הסיכוך – בתחילה צריך לעשות את הדפנות של הסוכה בכשרותן, ורק אחר כך לתת את הסכך מלמעלה (ובדיעבד שלא עשה כן, הסוכה כשרה) (נח). – כמות הסכך תהיה באופן שְׁיָרָאו דרכו את הכוכבים הגדולים (שנראים אף ביום), ואם היה מעוֹפָה כמו בית, אף על פי שהכוכבים ואפילו ניצוצי השמש אינם נראים מתוכו, הסוכה כשרה (ש"ע תרלא, ג ושע"ה צ"ו). וצריך שתהיה הסוכה צילתה מְרוֹבָה מחמתה, אבל אם היתה חמתה מרובה מצילתה, פסולה (ש"ע שם, ב).

ט. העמדת חסכך – לכתחילה טוב לחוש ולהיזהר שלא להעמיד הסכך בדבר המקבל טומאה, כגון שמעמיד את הסכך על גבי צינורות ברזל (ומכל מקום אף אם העמיד את הסכך בדבר המקבל טומאה, הסוכה כשרה). וב"מעמיד דמעמיד", מותר לכתחילה (ע"י ש"ע תרל, יג; תרכט, ז ובנו"כ: מד), דהיינו שמניח על גבי הצינורות קרשים מארבע רוחות הסוכה, באופן שהסכך עומד על גבי הקרשים [אף שנוגע בצינורות]. – ומותר להתפיס את הסכך לקרשים באמצעות "אזיקונים", כל שהסכך עומד אף מבלי האזיקונים, ועושה כן רק כדי שלא יעוף הסכך ברוח שאינה מצויה (חזון איש, כמובא בס' אורחות רבינו ב, רסז; שו"ת בצל החכמה ה, מד).

שונה משקה, רשאי לברך "לישב בסוכה", כיון שהוא נמצא בהמשך סעודת קבע, ועדיין לא בירך ברכת המזון (קמח). [אבל על מיני מזונות אין מברכים ברכת לישב בסוכה, כל שלא אכל שיעור קביעת סעודה (162 גרם) (קלד). - ומהנהגה האשכנזים לברך ברכת "לישב בסוכה" כל שאוכל מזונות יותר מכביצה (54 גרם), וישתדלו שלא לצאת מיד אחר האכילה אלא לשבת שם זמן מה, ויכוין שהברכה היא על האכילה ועל הישיבה שאחר זה (מ"ב תרלט, טז).]

ו. שינה – השינה בסוכה הינה חובה בכל שבעת ימי החג, והשינה חמורה יותר מן האכילה, שהרי מותר לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה, אבל שינה אפילו באופן עראי אסורה מחוץ לסוכה (ש"ע תרלט, ב), מכיון שכך דרכו של האדם שמתנמנם מעט ודי לו בכך (מ"ב שם, יא). – והרואה את חברו שנרדם לאונסו חוץ לסוכה, טוב להקיצו ולעוררו בנחת שילך לישון בסוכה (דא), ואם רואה שקשה לו לקום, לא יעירהו, כיון שיש לדונו כמצטער שפטור מהסוכה (דד).

ז. נשים – נשים פטורות ממצות סוכה (ש"ע תרמ, א), ואם רצו לישב בסוכה, יש להן שכר, אבל לא תברכה "לישב בסוכה", כיון שהן פטורות (והאשכנזיות נוהגות לברך (מ"ב שם)). [ולכן כשומעת ברכת "לישב בסוכה" בעת הקידוש מפי המקדש, לא תענה אחריו "אמן", לפי שאין ברכה זו שייכת לה, ונחשב הדבר להפסק בין ברכת בורא פרי הגפן של הקידוש לטעימה שלה, אלא תענה "אמן" בהרהור, אבל האשכנזיות רשאיות לענות "אמן" (קמח)].

ח. קטנים – קטנים פטורים מסוכה (ש"ע שם), ואולם קטן שאינו צריך לאימו, והוא כבן חמש שנים או בן שש שנים (כל אחד לפי חריפות שיקלו), חייבים לחנכו במצות סוכה, ומלמדים אותו שלא יאכל חוץ לסוכה (ש"ע שם, ב), ואסור להאכילו או לצוות עליו שיאכל חוץ לסוכה פת יותר משיעור כביצה (מ"ב שם, ה). ואם הקטן אינו יכול לסבול הצינה והקור כשהוא ישן בלילה בסוכה, אפילו הוא קטן שהגיע לחינוך, פטור מן הסוכה, וכן המנהג (קנב).

ט. מצטער – המצטער פטור מן הסוכה, כגון אם יש בסוכה זבובים או יתושים המטרידים אותו, או מפני הרוח, או מפני ריח רע (ש"ע תרמ, ד). ואם קר, יש לו ללבוש בגדים חמים ולאכול בסוכה (באה"ל ד"ה מפני הרוח; קצו). ואם חם לו, יביא מאוורר לסוכה. וחולה שאין בו סכנה, אפילו חש בראשו או בעיניו בלבד או באחד משאר איבריו, פטור ממצות סוכה, וכן משמשו פטורים בשעה שהוא צריך להם. וחולה שיש בו סכנה, משמשו פטורים לגמרי מן הסוכה, מפני שצריכים להשיג עליו תמיד (ש"ע שם, ג; קנח).

כמו כן אדם שמפחד להיות בסוכה מפחד ליסטים או גנבים, הרי זה פטור מהסוכה (דמ"א שם, ד), והוא הדין אם מפחד שיפריצו גנבים לביתו. וכן חיילים או אנשי משטרה המופקדים על הבטחון של תושבי העיר ועוסקים בשמירה, פטורים מן הסוכה (ע"י ש"ע תרמ, י; קצו). – והיוצאים לטייל בימי חג הסוכות, אינם רשאים להפקיע עצמם ממצות סוכה, וחייבים לאכול סעודת קבע שלהם בסוכה (קס).

י. גשמים – אם היה אוכל סעודתו בסוכה, וירדו גשמים, הרי זה נכנס לביתו ומסיים סעודתו. מאימתי מותר להיכנס לביתו? משירדו טיפות גשמים לתוך הסוכה כשיעור שאילו היו נופלות לתוך תבשיל היה נפסל לאכילה (ש"ע תרלט, ה) (ואם אינו בקי לשער זאת, ישער ממתי היה יוצא מהחדר שאוכל בו מחמת הטיפות (דמ"א שם)). ואם לאחר שנכנס לביתו להמשיך בסעודתו, פסקו הגשמים, אין מחייבים אותו לחזור לסוכה עד שיגמור סעודתו (ש"ע שם, ו), ואם רצה להחמיר לגמור את סעודתו בסוכה, תבוא עליו ברכה. [הפס"ט בזמן הגשמים הוא אפילו בלילה הראשון של החג (והאשכנזים בלילה הראשון מצריכים לאכול בסוכה אף כשירדים גשמים והוא מצטער, אבל לא יברך "לישב בסוכה") (דמ"א תרלט, ה; תרמ, ד ומ"ב שם), אך בלילה הראשון אם פסקו הגשמים, חייב לאכול כזית בסוכה]. – והוא הדין אם ראה שיורדים גשמים, ולכן התחיל

י. קישוט הסוכה – מצוה לקשט את הסוכה בקישוטים נאים לנאותה (שבת קלג), ובפרט שנוי הסוכה מנעימים אדם את ישיבתו בסוכה (נד). לפיכך, ראוי לעטר הסוכה בסדינים נאים ולתלות בה רימונים לנוי וכדומה, וכל המרבה לנאותה וליפותה הרי זה משובח (של"ה). – נכון להיזהר שלא לתלות שום קישוט בסכך של הסוכה אלא רק תוך ארבעה טפחים (32 ס"מ) לסכך, שאז הוא בטל לסכך ואינו נחשב שיושב תחת הקישוט (דמ"א תרכז, ד; עה).

הישיבה בסוכה

א. אכילת כזית בלילה הראשון – מצות עשה לאכול בסוכה כזית פת (כ-30 גרם) בלילה הראשון של חג הסוכות (ש"ע תרלט, ג) לאחר צאת הכוכבים (דמ"א שם), וצריך לאכול בלי הפסק תוך 4-5 דקות (ובדיעבד אף בתוך 7.5 דקות) (ק"ב). [ונכון שיאכל פת יותר משיעור כביצה (כ-60 גרם) בתוך 8 דקות (מ"ב שם, כב; ק"ד) ויאכלנה בפני עצמה בלא תוספות (קסז)]. ונשים פטורות מאכילת הכזית בסוכה (ע"י קח). [וכיון שיש חיוב אכילה בסוכה בלילה הראשון, לכן אם שכח לומר בברכת המזון "יעלה ויבוא", חוזר לתחילת ברכת המזון (קא). אבל אם מסופק אם אמר, אינו חוזר (קז). ואשה בכל אופן אינה חוזרת (קח)].

ב. אושפיזין/עניים – בכל לילה קודם שנכנס לסוכה יאמר סדר "עולו אושפיזין" וכו' המופיע במחזור, וצריך להכין כסא נאה לכבודם, כי אם אינו עושה כן, הם אינם באים (החיד"א במורה באצבע ט, רפ). וכתבו בספרים הקדושים שבכל יום ויום מחג הסוכות יהיה לו עני על שולחנו ויתן לו מנה יפה כאילו היה אחד מהאושפיזין מיסב אצלו (אלף המגן תרכה, נח. וע"י חו"ע תסה), או ישלח לו מנה (בא"ח ש"א האזינו, ט), ולכל הפחות יתן מעות לעניים כנגד שיעור סעודה זו.

ג. קדושת הסוכה – מבואר בזוהר הקדוש (פרשת אמור קג:) שהוד קדושת האושפיזין (אברהם, יצחק, יעקב, משה, אהרן, יוסף ודוד) נמצא בסוכה, לפיכך, יש לשבת בסוכה בדרך ארץ, בכבוד והדר, מה גם שהסוכה לכשעצמה קדושתה גדולה מאוד, ולא ישוחח בה בדברים בטלים, ובמיוחד יש להיזהר להתרחק מהכעס וההקפדה בתוך הסוכה (קמז).

ולכן גם לא יכניס סירים לתוך הסוכה, כי אין זה מכובד להביא סיר אצל השולחן להגיש ממנו. אבל מותר להביא קערה גדולה, וכל אחד מן המסובים לוקח ממנה ונותן לצלחת שלו ואוכל, כיון שדרך לעשות כן גם בפני אורחים מכובדים. ומותר לעשות נטילת ידים לסעודה בסוכה וכן לעשן. ולא יחליף טיטול לקטן בסוכה (קכז), וכן לא יכניס פח אשפה לתוכה.

ד. אכילה ושתיה – בכל ימי חג הסוכות אסור לאכול סעודת קבע חוץ לסוכה (יותר מ-54 גרם פת, אבל פחות מכך מותר), כמו כן האוכל עוגות יותר מהשיעור הנ"ל, חייב לאכול בסוכה. – והאוכל פירות, אורז או בשר וכדומה, אפילו הרבה, וכן השותה כל מיני משקים, מן הדין פטור מהסוכה. והמחמיר על עצמו ואינו שותה אפילו מים חוץ לסוכה, הרי זה משובח (ש"ע תרלט, ב). אבל אם אוכל סעודת קבע בסוכה, אסור לו לשותה אפילו מים חוץ לסוכה, וכן לא יסיים האוכל שבפיו חוץ לסוכה, כיון שהכל בא מחמת סעודת קבע שחייבת בסוכה (שענה"צ תרלט, כט; קמה).

ה. ברכת "לישב בסוכה" – כשנא לאכול סעודת קבע, לאחר שנטל ידיו, מברך בסוכה בעמידה: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו, וציונו לישב בסוכה" (והאשכנזים קוראים ה'ל' בצירי), ולאחר מכן יושב ומברך ברכת "המוציא" (ש"ע תרמ, ג; קעב). ויש נוהגים לברך תחילה "המוציא" ואחר כך ברכת "לישב בסוכה", ויש להם על מה שיסמכו (שם), וכן מנהג האשכנזים (דמ"א שם). ואם שכח לברך "לישב בסוכה" קודם האכילה, ונזכר בסיום סעודתו, אפילו אם אוכל רק פירות לקינוח סעודה או

לאכול בביתו, ופסקו הגשמים, אין צריך להפסיק סעודתו ולגמור אותה בסוכה, אלא גומרה בביתו (קפ"ה).

ולענין השינה בסוכה, די בגשמים מועטים כדי לפוטרו (דמ"א שם טז), אפילו בלילה הראשון (ד"ה), ואם פסקו הגשמים, אינו חייב לחזור לסוכה (ש"ע שם), עד שישלים את שינתו הזקוקה לו (ד"ה), ומכל מקום אם רוצה להחמיר לקום ולישן בסוכה, תבוא עליו ברכה (ד"ה). [אבל הישן בביתו ביום מפני הגשמים, ולאחר שפסקו הגשמים התעורר מעצמו ורוצה להמשיך לישן, צריך לחזור מיד לסוכה, כיון שיום אינו זמן שינה לרוב העולם (ד"ה)].

והפסוק מן הסוכה מחמת ירידת גשמים, ומחמיר על עצמו ואינו יוצא מן הסוכה - הרי זה הדיוט, ואינו מקבל שכר על כך (דמ"א שם), והוא הדין לענין מצטער (כ"ל בסעיף ט'. מ"ב שם, מד), ואם בירך על אכילתו "לישב בסוכה", הרי זו ברכה לבטלה (מ"ב, מה). - וכשיצא מן הסוכה מפני הגשמים, יצא בהכנעה, כעבד שמוזג כוס לרבו, ושפכו רבו על פניו, כלומר שאינו מעונין שישמשו (דמ"א שם), ומכל מקום לא מפני כך יאריך בעצבות ודאגה, ואין לנו אלא לקיים מאמרו יתברך ולשמוח בשמחת החג הקדוש, והוא יתברך יעשה הטוב בעיניו (אלף המגן תרכ"ו, כ). [יש אומרים שאם ירדו גשמים מפני החג ונמשכו בחג או שירדו גשמים אחרי הלילה הראשון של החג, אין זה סימן קללה (קפ"ה)].

ארבעת המינים

א. ד' המינים - נאמר בתורה (ויקרא כג, ט): "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר (=אתרוג) כַּפֹּת תְּמָרִים (=לולב) וְעֵנַף עֵץ עֵבֶת (=הדס) וְעֵרְבֵי נָחַל (=ערבות)", והיינו שנצטוינו ליטול בחג הסוכות ארבעה מינים: אתרוג אחד, לולב אחד, שלושה הדסים ושתי ערבות. - ויקנה ארבעת מינים יפים ומהודרים, ולא יחוס על כספו, כי הלא לקנות בגדים ותכשיטים לביתו מוציא הכסף בשמחה, כל שכן לדבר מצוה שציוה ה' שיוציא בשמחה רבה ולא יקמץ ממה שנתן לו ה' (החיד"א במורה באצבע ט, תפ"ו).

ב. כשרות - מן הראוי לקנות ארבעת מינים ממוינים תחת השגחה של גוף כשרות מפורסם, כיון שישנם פרטי הלכה רבים בכשרות ארבעת המינים (בעיות ערלה, טבל, נטע רבעי, הרכבה, גזל, מלבד עצם הפסיקה אם המינים כשרים לברכה).

ג. סדר נטילת ד' המינים - לפני החג יש לאגוד בשני קשרים את הלולב יחד עם ההדסים והערבות (ש"ע תרנ"א, א) [ואם לא אגדם מערב יום-טוב, מותר לתלוש ב"י"ט עלה מהלולב, ולכרוך עימו את הלולב ומיניו סביב ותוחב ראש האגד לתוכו בלא קשירה. והקושר בשני קשרים, יש לו על מה לסמוך (שמ"ח)].

קודם הברכה יש לעמוד (דמ"א שם, ה), נוטלים ביד ימין את הלולב ומיניו בלבד (ושידרת הלולב תהיה כנגד פניו (בא"ח שם, יג; מ"ב תרנ"ח, ח). ואם עונד טבעת, יסירנה (דמ"א שם, ז), ומברכים: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו, וציונו על נטילת לולב" (וביום הראשון מברכים גם ברכת "שהחיינו"), בסיום הברכה נוטלים ביד שמאל את האתרוג ומחברים אותו ללולב במקום אחיזתו מלמטה (בא"ח שם, יד), ומנענעים אותם יחד כסדר דלהלן (בסעיף ד'). [גם אדם שמאלי ינהג כ"ל" (ש"ע תרנ"א, ג), אבל לאשכנזים אדם שמאלי נוטל הלולב ומיניו ביד שמאל והאתרוג בימינו (דמ"א שם)].

ד. סדר הנענועים - מנהג הספרדים לנענע את ארבעת המינים לארבע רוחות העולם, ומסתובבים כסדר הזה: א) דרום. ב) צפון. ג) מזרח ומעלה ומטה. ד) מערב (האר"י בשער הכוונות, הובא בבה"ח תרנ"א, מס). (וסימן לדבר לְאֶתֶר את צד דרום בנקל, כשעומד לכיוון ארון הקודש שבמזרח, אזי יפנה לצד ימין, ושם הוא צד דרום, ומול דרום הוא צד צפון, וכמו שנאמר: "צָפוֹן יָמִין אֶתָּה בְּרַאתֶם"). ובכל פעם שמנענע צריך להוליך לפניו את ארבעת המינים, ומחזירם אליו באופן שמקרב את סוף הלולב אל גופו כלפי החזה, ועושה כן שלוש פעמים (שם ושם מח).

לאחר מכן מתחילים באמירת ההלל בברכה, ומנענעים בו את הלולב בשלושה מקומות: פעם אחת ב"הודו לה' כי טוב כי לעולם תְּסַדֵּד", פעמיים ב"אָנָּה ה' הוֹשִׁיעָה נָּא", ופעם נוספת ב"הודו לה' כי טוב" (הראשון) (שם ושם ג). - וכשפונה מצד דרום לצד צפון וכו', יקפיד להסתובב תמיד דרך צד ימין (ככיוון מחוגי השעון) (ע"י יומ"א טו; וש"נ; ש"ע תרנ"א, י ותרנ"ו, ה). גם כשבא לעשות את הנענוע השני של "אנא", אזי כשמסיים הנענוע הראשון בצד מערב, לא יפנה מיד שמאלה לצד דרום, אלא יסתובב שלוש רוחות לצד ימין דרך צד צפון, מזרח, דרום, ואז ינענע פעם שנייה.

מכיון שמנענעים לארבע רוחות השמים וכלפי מעלה ומטה - סך הכל לששה כיוונים, לכן יש לחלק את הפסוקים של "הודו" ו"אנא" לששה חלקים. סדר האמירה והנענועים ב"הודו", הוא כזה: הַדּוֹ (ינענע לצד דרום) לַה' (אינו מנענע) כִּי (ינענע לצפון) טוֹב (ינענע למזרח) כִּי (בעודו לכיוון מזרח ינענע למעלה) לְעוֹלָם (בעודו לכיוון מזרח ינענע למטה) תְּסַדֵּד (ינענע למערב). - וסדר האמירה והנענועים ב"אנא", הוא כזה: אָ (דרום) נָּא (צפון) ה' (אינו מנענע) הוּ (מזרח) שִׁי (מעלה) עָה (מטה) נָּא (מערב) (ע"י מ"ב תרנ"א, לו) [ולאשכנזים יש מנהגי נענועים שונים (מ"ב שם ומ"ח). - ובכל אופן אין הנענועים מעכבים את המצוה, ומשהגביה את ארבעת המינים יצא ידי חובתו (דמ"א שם, י"א ומ"ב שם; ש"ח)].

ה. חושענות - לאחר אמירת ההלל מוציאים ספר תורה מן ההיכל ומניחים אותו על התיבה, וכל הקהל מקיפים את התיבה עם ארבעת המינים (ש"ע תרס, א). וטוב שגם בעת ההקפה יחזיק בלולב בידו הימנית, ובאתרוג בידו השמאלית, והיה צמודים יחדיו, ויתמוך בסידור בשתי ידיו ויאמר ההושענות. ואם אי אפשר לו בכך, רשאי להחזיק הלולב והאתרוג בידו הימנית, והסידור בידו השמאלית (ש"ע). ומי שאין לו לולב, לא יקיף (דמ"א שם, ב; ש"ע). [והנאלץ להתפלל ביחידות, יניח ספר תנ"ך על כסא ויקיף (בא"ח שם, טו)].

ו. נשים - נשים פטורות ממצות נטילת ארבעת מינים, ככל מצות עשה שהזמן גרמה (ע"י ש"ע תקפ"ט, ג; תרמ"א; דמ"א תרנ"ח, ט), ומכל מקום אם חפצות הן ליטול ד' המינים, יטלו בלא ברכה (והאשכנזיות נוהגות לברך) (של"ט), ודי להן בהגבהת ארבעת המינים בלבד, ולא ינענעו לארבע רוחות (רב פעלים ח"א סוד ישרים יב; ש"ח).

ז. קטנים - קטן היודע לנענע לולב, חייב אביו לחנכו במצות לולב. ואם ידו של האב מְשֻׁגָּת, חייב לקנות לו לולב בפני עצמו (ש"ע תרנ"א, א; תה).

ח. נשירת עלים/החלפת ערבות - הדס או ערבה שנשרו רוב העלים שבהם, הרי הם פסולים (ש"ע תרמ"ז, ב; שי"ח ושכ"ד). ויש להדר שהלולב ומיניו ישארו לחים ורעננים בכל ימי החג, על ידי עטיפתם במטלית לחה (שכ"ב) או להניחם במים וכדומה. - וצריך להחליף את הערבה במהלך החג, כיון שעליה נושרים, ויש ליתן את הדעת על כך, לפי שפעמים העלים תלושים אך אינם נושרים כיון שהם תפוסים באגד. וכל שהערבה היא פסולה, לא יצא ידי חובת המצוה (ש"ע תרנ"א, יב), ומה יתן ששאר המינים מהודרים ביותר. ויש נוהגים להחליף הערבות כל יום, והוא הידור מצוה (דמ"א תרנ"ד).

ט. שבת - בשבת אין נוטלים את ארבעת המינים (ש"ע תרנ"ח, ב), והלולב ומיניו אסורים בטלטול משום מוקצה, אבל האתרוג מותר בטלטול, שהרי הוא ראוי להריח בו אם מברך תחילה על פרי אחר ("ברוך... הנותן ריח טוב בפירות") (דמ"א שם ומ"ב ה; ש"ח).

י. אם ארבעת המינים שהו בתוך מים במשך 24 שעות, יש הפוסלים אותם משום שנעשו כבושים. ולכן הנוהגים להשהות את

"ישתבח" אומרים "שיר המעלות ממעמקים" (כפי שנוהגים לומר בעשרת ימי תשובה) (תלח). ולאחר ההלל מקיפים את התיבה שבע פעמים, זכר למקדש שהיו מקיפים את המזבח שבע פעמים. ומרבים בסליחות ובתחנונים, ומתפללים לגשמי ברכה, לפי שבחג נידונים על המים (ש"ע תרס, א; תרסד, א). [ואין לומר ל"ג מידות (שנה"כ שם), וכן בהקפות שמקיפים את התיבה ואומרים "רחמנא" וכו', אין עונים "בדיל ויעבור", אלא "אמן" (תלח)].

ה. חבטת ערבבז – ביום הושענא רבה נוטלים ערבה, ואין מברכים על כך (ש"ע תרסד, ב), מפני שהוא רק מנהג נביאים שהנהיגו את העם לעשות כן [סוכה מב: מד: מה:], ולא שייך לומר "וציונו" על מנהג (מ"ב שם, יב). והוא זכר למקדש שהערבה היתה ניטלת שם הלכה למשה מסיני, שבכל יום משבעת הימים היו מביאים ערבות והכהנים זוקפים אותן על צידי המזבח, ואחר כך באים העם ונוטלים אותן משם ומנענעים אותן. וקבעו את היום השביעי לערבה יותר מיום אחר, כיון שבמקדש היתה קדושה יתירה ביום זה, לפי שהיו מקיפים את המזבח שבע פעמים (שם, יא).

ו. סדר החבטת – אחר תפילת מוסף לוקחים חמשה בדי ערבה, ויאגדם יחד, ויחבטם בכח על הקרקע חמש פעמים (תמ; תמב; בא"ח חזאת הברכה, ז). ולכתחילה יקח בדי ערבה כשרים ונאים (דמ"א שם, ד), ואם אינו מוצא ערבה כשרה, אלא רק ערבה שיש בה ג' טפחים וְעֵלָה אחד בוד אחד, יכול לצאת בה ידי חובה (ש"ע שם). – ויכול אף ליטול את הערבה שבלולב, לאחר שיתיר את אוגדו (תמב). ובמקום צורך אפשר שלאחר שחבט הערבה בקרקע חמש פעמים, ימסור אותה לחבירו שיחבט בה גם הוא, בתנאי שהערבה עדיין כשרה (תמג).

החבטה תהיה על גבי עפר הארץ ולא על קרקע מרוצפת, ואין להכות בחוזקה באופן שיתלשו העלים מהערבה, כי ראוי שהערבות תהיינה כשרות ושלמות בכל החבטות (בא"ח שם, תמב).

ז. נשים – נשים פטורות ממצות חבטת ערבה, שכל מצות עשה שהזמן גרמה נשים פטורות, ולא תחבוטנה כלל (עוד יוסף חי, וישלח סוף אות א; תמג).

ה. פרשת "וזאת הברכה" – ביום הושענא רבה יקרא פרשת "וזאת הברכה" שנים מקרא ואחד תרגום. ואם לא הספיק לקוראה, יקראנה בליל שמיני עצרת או בבוקר לפני תפילת שחרית (מ"ב רפה, יח).

חג שמח

תזכו לשנים רבות נעימות וטובות

למאור הביקוש הרב לעלון, ברצוננו להגדיל את ההפצה. כל המעוניין לתרום לזיכוי הרבים, יפנה לטל': 02-5324067, ותבוא עליו ברכה. ניתן להנציח שמות • נא לשמור על קדושת העלון • ניתן להשיג את העלון באינטרנט באתר המשרד לשרותי דת: www.dat.gov.il, ובאתר מאור לפסגה: www.maorlapisga.org

העלון מוקדש לרפואת זכריה בן שושנה נוח, אביגיל רבקה בת שרה, דיקלה חנה בת אורנה, אלון בן אביגיל רבקה, חיה ברכה חפצני בת שמחה, שמעון בן גרציה, מרינה בת דינה. שושנה בת מלכה, מרים חיה בת מסעודה, נח בן חוה, גרציה בת חנה, אברהם בן חנה. להנצחת שלמה עמאר בן סולטנה, חדסה חפצני, ילדיה, חתניה ונכדיה. זיווג הגון לאורטל בת תמר, יעקב בן מרינה. ולעילוי נשמת הרב מרדכי אליהו בן מזל, נפתלי בן שמעה, משה שמואל בן אסתר, גבריאל בן חנה, נחום חפצני, ברוך, חביב, אריה, שמעון, יפתח ונרי, וכן אברהם, אכרם, דוד, חיים ואליהו למשפחת חפצני. מרים חטיבאשווילי, חביבה בת נחמה, משולם בן צבי, שלום בן סוליקה, ר' שמעון בן איה, סעדה בת רחל, דוד בן אסתר, מרסדס בת תמר, מסעוד בן אונישה, ששון בן שרה, אביה יחושע בן רונית, ג'מילה בת טאוס, משה גרובער, ולדימיר אקסלרוד, חיים חי מנחם בן בלגש, יהודה בן שרה, דוד בן דורית, אריה בן טובב, יצחק בן רחנה, משה חי בן רינת, הרב חיים בן סעדה.

ארבעת המינים בתוך מים, צריכים להיזהר להוציאם קודם השבת מהמים, ועל כל פנים בדיעבד כשרים הם (שםג).

★ תנאי טוב לאומרו בכל יום – טוב לומר תנאי זה בכל יום מימי החג: הריני מגלה דעתי שבכל כניסה וכניסה, לכל סוכה כשרה שהיא, אני רוצה לקיים מצות סוכה, זכר ליציאת מצרים וזכר לענני הכבוד. ושכל אחיזה שאאוחז את ארבעת המינים לפני שאברך עליהם, אני רוצה לקיים המצוה (לחוש לב' הדעות בש"ע ט, ד: מ"ד מצוות צריכות כוונה ומ"ד א"צ כוונה. הנוסח מהגר"ש דבליצקי שליט"א ב"תנאים טובים" עמ' לה; ועיי' גם בחז"רע תיס).

הושענא רבה

א. ענינו של יום – יום השביעי של חג הסוכות נקרא יום "הושענא רבה", ומבואר בדברי רבינו האר"י ז"ל (שער הכוונות, ענין סוכות, דרוש ה) שביום ראש השנה נידון העולם ונכתב גזר דינו של האדם, וביום-הכיפורים נחתם הדין בחותם הראשון הפנימי (שהוא העיקרי יותר (בא"ח חזאת הברכה, ב)), ובליל הושענא רבה בחצות לילה נעשה החותם השני החיצון, ונמסרים הפתקים עם גזר הדין לידי השלוחים לפעול הדין והמשפט למי שנתחייב בדין, אך הרשות לְבַצֵּעַ ניתנת רק ביום שמיני עצרת. ולכן מי שיתעורר לשוב בתשובה ביום הושענא רבה, ודאי שיקרעו גזר דינו, ויחזרו לקחת הפיתקה שלו מיד השלוחים. ולכן צריך האדם להיזהר לכוין דעתו במאוד מאוד בתפילה ובכל מעשיו ביום זה, כי לאחר מכן אין לו עוד תקנה. ע"ש. והוא סיום 51 יום שניתנו לעם ישראל לעשות בהם תשובה (30 יום של חודש אלול, ו-21 יום בחודש תשרי), ולכן נקרא "הושענא רבה", שאנו מבקשים מה': הושע את יום נ"א (=51) שהוא רבה, כי הכל הולך אחר החיתום (בן איש חי שם, א).

ב. סדר הלימוד – מנהג קדום בישראל להיות ערים בליל הושענא רבה ולעסוק בתורה בשמחה ובהתלהבות, וטוב שיקראו הסדר המתוקן בספר "קריאי מועד": כל הפרשיות של ספר דברים, ומדרש רבה על פרשת וזאת הברכה, ואחר חצות קוראים את כל ספר התהילים. – ונשים המעוניינות ללמוד את סדר הלימוד של הושענא רבה, תבוא עליהן ברכה, לפי שאף הנשים שייכות בסדר לימוד זה (ש"ר רב פעלים ח"א סוד ישרים ס"ט ט; בא"ח ש"א וישלח, ה).

ג. עיקר חתיקון – בדברי רבינו האר"י ז"ל מפורש שעיקר התיקון בליל הושענא רבה נעשה בקריאת ספר דברים וסיומו קודם חצות לילה. ולכן אם נבצר מהאדם להיות ער במשך כל הלילה, לפחות יקפיד על הנ"ל, כיון שהוא עיקר התיקון.

כמו כן יש נוהגים שבכדי שיוכלו להיות ערים כל הלילה, הולכים לישון בערב וקמים לקראת חצות לילה ולומדים עד הבוקר, אך לפי מה שנתבאר אין זו הנהגה נכונה, כיון שעיקר התיקון נעשה החל מכניסת הלילה עד חצות הלילה, ולכן אם האדם לא הספיק לנוח במשך היום באופן שיוכל להיות ער כל הלילה, עדיף יותר שיסיים את קריאת ספר דברים קודם חצות לילה, ולאחר מכן ילך לישון וישכים בבוקר להתפלל עם הציבור.

ד. סדר התפילה – יזהר בעלות השחר, שהוא זמן חיבור הלילה והיום, שיהיה עוסק בתורה או בשירות ותשבחות ולא יהיה יושב ושותק, ומשום כך גם יהא זריז להתפנות קודם עלות השחר (יסוד ושרוש העבודה ש"א פס"ו; בא"ח ש"א וישלח, ג). משהגיע זמן עלות השחר, מפסיקים הלימוד, נוטלים ידיים בלא ברכה [אם היה ער כל הלילה] (ש"ע דמ"א ד, יא), ומברכים כל ברכות השחר עם ברכות התורה. וברכת "אשר יצר", יברך רק אם הוצרך לנקבו [ולמנהג האשכנזים, אם היה ער כל הלילה, אינו מברך ברכות "אלקי נשמה" ו"המעביר שינה" ו"ברכות התורה", וישתדל לצאת ידי חובה מאדם אחר המברך (מ"ב מו, כד ומז, כח)].

ומתפללים שחרית ומוסף בהתלהבות ובשמחה. ולפני "ברוך שאמר" מוסיפים לומר "ה' הוא האלקים" פעמיים, ואחרי